

UOT 576.895.132

Gəncə-Qazax bölgəsində ev keçilərinin (*Capra hircus*) helmin faunasının ekoloji-coğrafi təhlili

Həsənova A.M.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Bakı,
botanikaadpu@gmail.com

Məqalədə Gəncə-Qazax bölgəsində ev keçiləri (Capra hircus) helmin faunasının zoocoğrafi təhlili barədə məlumat verilir. Bölgədə xırdabuynuzlu heyvanların helmintlərinin təbii yolla yayılma qanunauyğunluqları qeyd olunur. Keçilər arasında rast gəlinən əksər helmin növlərinin qoyunlarda da parazitlik etdiyi göstərilir.

Gəncə-Qazax bölgəsində xırdabuynuzlu heyvanların helmin faunasına aid tədqiqat işlərində 50-60 il əvvəl 83 növ helminin parazitlik etdiyi qeyd olunur. Bizim tədqiqatlarımız nəticəsində bölgədə 52 növ helmin aşkar olunmuşdur.

Giriş

Gəncə-Qazax bölgəsinə Gəncə şəhəri, Naftalan qəsəbəsi, Daşkəsən, Goranboy, Samux, Şəmkir, Tovuz, Gədəbəy, Ağstafa, Qazax rayonları daxildir. Bölgə Azərbaycan respublikasının mühüm iqtisadi-coğrafi ərazilərindən biridir. Bölgənin demək olar ki, bütün rayonlarında heyvandarlıq yaxşı inkişaf etmişdir. İqlim şəraitinin heyvandarlığın inkişafı üçün əlverişli olması bölgədə fermer təsərrüfatlarının sayının getdikcə artmasına səbəb olur.

Gəncə-Qazax bölgəsində qoyunçuluq təsərrüfatlarında ev keçiləri qoyunlarla bərabər saxlanır. Ev keçiləri qoyunlar kimi köçəri həyat tərzini keçirir. Nadir hallarda yalnız keçi saxlanan təsərrüfatlara rast gəlinir. Bölgənin xırdabuynuzlu heyvanlarının helmin faunasının zoocoğrafi təhlili helmintlərin təbii yolla yayılma qanunauyğunluqlarını öyrənməyə imkan verir.

Material və metodlar

Gəncə-Qazax bölgəsinin müxtəlif rayonlarında yerləşən fermer təsərrüfatlarında keçilərin helmintlərlə yoluxma intensivliyi tədqiq edilmiş, bu rayonların yay və qış otlaqlarından helmintlərin yumurtaları və sürfələri toplanmışdır. Bu ərazilərdə trematodların aralıq sahibləri tədqiq olunmuşdur.

Bölgənin xırdabuynuzlu heyvanlarının helmin faunasının ekoloji-

coğrafi təhlilini aparmaq məqsədilə müxtəlif landşaft ərazilərində, müxtəlif yaş qruplarında ilin mövsümləri üzrə tədqiqatlar aparılmışdır.

Tədqiqat işi bölgənin Daşkəsən, Goranboy, Samux, Şəmkir, Tovuz, Ağstafa, Qazax rayonu ərazilərində yerləşən təsərrüfatlarda yerinə yetirilmişdir. Bölgənin qeyd olunan rayonlarında 52 keçinin həzm sistemi tədqiq olunmuşdur. Yay və qış otlaqlarında keçilərin nəcisindən helmintlərin yumurtaları tapılmışdır. Digər orqanların helmint faunasını öyrənmək məqsədilə bölgənin müxtəlif rayonlarında 92 ev keçisi tədqiq olunmuşdur.

Gəncə-Qazax bölgəsinin müxtəlif landşaft-ekoloji ərazilərində yerləşən fermer təsərrüfatlarında kəsilmiş keçilərin nematodlarla yoluxma intensivliyi tədqiq edilmiş, bu təsərrüfatların yay və qış otlaqlarından nematodların yumurtaları və sürfələri toplanmışdır.

Nəticələr və onların müzakirəsi

Bölgənin Daşkəsən, Goranboy, Samux, Şəmkir və Gədəbəy rayonlarında keçmiş SSRİ dövründən subalp və alp çəmənliklərindən yay otlağı kimi istifadə olunur [2]. Ceyrançöl və Qarayazı düzlərində müasir tipli tövlələr tikilmişdir, bu ərazilərdən qış otlağı kimi istifadə olunur. Bir çox dağətəyi ərazilərdə qoyun və keçilər qış otlaqlarının yerləşdiyi sahələrə köşürülür, tövlələrdə saxlanır. Yalnız iri fermer təsərrüfatları məhsuldarlığın artırılması üçün otlaqların dəyişdirilməsi və heyvanların sağlamlığının qorunması məqsədi ilə qışlama ərazilərinə köçürülür. Eyni təsərrüfatlarda saxlanan keçilərin helmintləri qoyunların helmintləri ilə ümumilik təşkil edir. Bir çox hallarda müşahidə olunan fərqlərin bu heyvanların qidalanma xüsusiyyətlərindən asılı olduğu güman olunur.

Tədqiqat işi aşağıdakı istiqamətlərdə aparılmışdır:

1. Bölgənin xırdabuynuzlu heyvanlarının helmint faunasının növ tərkibini öyrənmək;

2. Xırdabuynuzlu heyvanların başlıca helmintoz törədicilərinin yoluxma ekstensivliyi və intensivliyinin bölgənin müxtəlif rayonları üzrə müəyyənləşdirilmək;

3. Müxtəlif yaşlı qoyunlar və keçilər arasında yazda, yayın əvvəllərində, payızda və qışda tədqiqat aparılmaqla yoluxma intensivliyinin mövsümlər üzrə öyrənilməsi;

Ev keçiləri (*Capra hircus*) arasında aparılan tədqiqat işi bölgənin Daşkəsən, Goranboy, Samux, Şəmkir, Tovuz, Gədəbəy, Ağstafa, Qazax rayonu ərazilərində yerləşən təsərrüfatlarda yerinə yetirilmişdir. Şəmkir rayonu ərazisində yerləşən Dəllər, Dəllərçəyir, Zəyəm qəsəbələrində yerləşən qışlaqlarda, Ağstafa rayonunun Kolxəlfəli, Pirli və Poylu kəndləri yaxınlığında qışlaqlarda saxlanan keçilər tədqiq olunmuş, onlarda aşkar

olunan helmint növləri sistemləşdirilmişdir. Tovuz rayonunun Dönükqırıqlı, Aşağı Öysüzlü, Əsrıkcırdaxan, Qovlar qəsəbəsi qışlaqlarında saxlanan qoyunçuluq təsərrüfatlarında saxlanan keçilər tədqiq olunmuşdur. Tovuz rayonu ərazisinin dağətəyi kəndləri Yanıqlı, Məşədilər, Bəhrəmtəpə, Sadıxlıda şəxsi təsərrüfatlardan da keçilərə aid material toplanmışdır. Goranboy rayonunun müxtəlif ərazilərində yerləşən Alpout, Borsunlu, Bəşirli, Düzqışlaq, Eyvazlılar, Fəxralı, Goranlı, Hacallı, Kəpənəkçi, Məşəli, Qarasüleymanlı, Qaraçinar, Qazançı, Qazaxlar kəndlərinin qoyunçuluq təsərrüfatlarında keçilərin helmint faunasının öyrənilməsi qoyunlarla müqayisəli aparılmışdır. Keçilər arasında rast gəlinən əksər helmint növləri qoyunlarda da parazitlik edir [3].

Məlum olduğu kimi, Gəncə-Qazax bölgəsində xırdabuynuzlu heyvanların helmint faunasına aid tədqiqat işləri 50-60 il əvvəlki dövrü əhatə edir. Bu tədqiqat işlərinin nəticələrinə əsasən qoyunlar arasında 83 növ helmint parazitlik edir [1].

Bizim tədqiqatlarımız nəticəsində bölgədə qoyunlarda 52 növ helmintə rast gəlinmişdir. Bu helmint növlərinin əksəriyyəti keçilərdə də aşkar olunmuşdur.

Postsovet dövründə Azərbaycanın digər bölgələrində olduğu kimi Gəncə-Qazax bölgəsində də mühüm ekoloji-iqtisadi dəyişikliklər baş vermişdir. Antropogen amillərin təsiri nəticəsində bölgənin helmint faunasının tərkibində müəyyən dəyişikliklərin olması labüddür. Fermer təsərrüfatlarında saxlanan keçilər arasında qoyunlarda rast gəlinən helmint növləri aşkar olunmuşdur (cədvəl 1).

Keçilərdə helmintlərin lokalizasiya yeri qoyunlardan fərqli olaraq dəyişkən olur. Spesifik lokalizasiya yerlərində fərqli helmint növləri rast gəlinir. Qeyd etmək lazımdır ki, keçilərin helmintozlarla yoluxma intensivliyi onların müxtəlif dəri xəstəlikləri ilə yoluxmasına səbəb olur. Bizim bölgənin müxtəlif rayonlarında apardığımız tədqiqatlarda keçilərdə qoturluq, dəridə düyünləşmələr, tük tökülmələri müşahidə olunmuşdur.

Tovuz və Qazax rayonlarında şəxsi və fermer təsərrüfatlarında helmintozlarla yoluxmuş keçilərdə vaxtından əvvəl baladoğma hallarının mövcud olduğu yerli əhali tərəfindən qeyd olunmuşdur.

Keçilər arasında protostrongilidlərin və metastrongilidlərin bir çox növləri ağciyərlərdə lokalizasiya etməklə ciddi ziyan verirlər. Onlar müxtəlif səviyyəli patologiyalarla müşahidə olunur, ağır bronxo pnevmoniya əmələ gətirirlər. Bu helmintozlar cavan yaş qruplarında daha ağır fəsadlara səbəb olur.

Bölgənin xırdabuynuzlu heyvanlarının helmint faunasının ekoloji-coğrafi təhlilinin aparılması bu heyvanlarda insanlar və ev heyvanları üçün təhlükəli olan helmintozların müəyyən edilməsinə imkan vermişdir.

Cədvəl

**Bölgənin müxtəlif rayonlarında ev keçiləri (*Capra hircus*) arasında
aşkar olunmuş helmint növləri**

Aşkar olunmuş helmint növləri	Goran-boy	Şəm-kir	Tovuz	Aks-tafa	Qazax
<i>Trematoda</i>					
<i>Fasciola hepatica</i>	+	+	+	+	+
<i>Dicroc. lanceatum</i>	+	+	+	+	+
<i>Cestoda</i>					
<i>Moniesia expansa</i>	+	+	+	+	+
<i>Nematoda</i>					
<i>Trich. axei</i>	+	+	—	+	+
<i>Trich. vitrinus</i>	—	+	+	+	+
<i>Trich. colubriformis</i>	+	—	+	—	+
<i>T. capricola</i>	—	+	+	—	—
<i>Oster. circumcincta</i>	+	+	—	+	—
<i>Oster. trifurcata</i>	+	+	+	—	+
<i>O. gruhneri</i>	—	—	—	—	+
<i>O. ostertagi</i>	+	+	—	—	—
<i>Oster. occidentalis</i>	—	—	—	+	+
<i>Marsh. marshalli</i>	—	—	—	+	+
<i>Marsh. dentispicularis</i>	—	—	+	+	+
<i>Nemat. abnormalis</i>	+	+	+	—	—
<i>Nemat. spathiger</i>	+	+	+	+	—
<i>Nematodirus filicollis</i>	—	+	—	+	+
<i>N. helvetianus</i>	+	—	—	+	—
<i>N. oiratianus</i>	—	+	—	+	—

Bölgənin xırdabuynuzlu heyvanlarının helmint faunasının epizootoloji və epidemioloji qiymətləndirilməsinin aparılması təhlükəli helmintozlara qarşı profilaktik və sanitar-baytarlıq tədbirlərinin elmi əsaslarının hazırlanmasını təmin edir.

Azərbaycan Respublikasının əhalisinin ət və süd məhsulları, o cümlədən yun və dəri tədarükü ilə təmin olunmasında Gəncə-Qazax bölgəsinin heyvandarlıq təsərrüfatları mühüm yer tutur. Heyvandarlıq təsərrüfatlarına ciddi zərər vuran helmintozlara qarşı mübarizə tədbirləri işlənib hazırlanması üçün bu helmintlərin hər bir növünün bio-ekoloji xüsusiyyətləri öyrənilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Асадов С. М. Гельминтофауна жвачных животных СССР и ее эколого-географический анализ. Из-во АН Азерб. ССР, Баку 1960, стр.140-153
2. Mamedov A.M. Гельминтофаунистические комплексы овец в низменных районах западного Азербайджана и их динамика в условиях отгонного овцеводства. Диссер. на соис. уч. степени к.б.н., Баку 1968.

3.Паразиты сельскохозяйственных животных Казахстана. Изд-во Ак.Наук
Казахской ССР, Алма-Ата 1963

Резюме

Эколого-географический анализ гельминтофауны домашних коз (*Capra hircus*) в Гянджа – Казахском регионе Гасанова А.М.

В Гяндже-Казахском регионе домашние козы содержатся в овцеводных хозяйствах. Домашние козы ведут отгонный образ жизни как овцы. В редких случаях встречаются только козовые фермы. Проведен зоогеографический анализ гельминтофауны этих животных региона. Исследованы особенности естественного распределения гельминтов. Гельминтофауны коз сравнивалось с гельминтов овец. Многие гельминты, встречающиеся среди коз, также паразитируют у овец.

Научно исследовательская работа по гельминтофауны мелкого рогатого скота в Гяндже-Казахском регионе проводились 50-60 лет тому назад. По результатам этих исследований среди овец было обнаружено 83 видов гельминтов. В результате наших исследований в регионе было обнаружено 52 видов гельминтов.

Summary

Ecological-Geographic Analysis of Helminth Fauna Households (*Capra hircus*) in Ganja-Qazax Region

Hasanova A.M.

She is kept in sheep farms in Ganja-Gazakh region. Domestic herds (*Capra hircus*) carry a migratory lifestyle as sheep. In rare cases, only goat farms are found. The zoogeographic analysis of helminth fauna of the region's faint animals explores the natural distribution of helminths.

In the study, the study of helminth fauna of goats was compared to sheep. Many helminths that are found among goats are also parasitic in sheep.

The research work on helminth fauna of the ghandabunny animals in Ganja-Gazakh region covers 50-60 years ago. According to the results of this research, 83 species of helminth parasites are among the sheep. As a result of our research 52 types of helminths were found in the region.